

ارائه مدل عملکرد بانک‌های اسلامی با تمرکز بر حکمرانی اسلامی،

آیا پایداری اسلامی و فناوری مهم است؟

الناز علاف جعفری^۱

فرزاد آسایش^۲

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۰۱/۱۹ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۰۲/۰۸

چکیده

با گسترش روزافزون بانکداری اسلامی در سطح جهانی، ضروری است که الگوهای مناسب حکمرانی و پایداری به‌منظور ارتقای عملکرد این بانک‌ها موردتوجه قرار گیرد. در این میان، فناوری به‌عنوان یک ابزار تسهیل‌گر و تحول‌آفرین در بانکداری اسلامی شناخته می‌شود که می‌تواند به بهبود فرایندها، ارتقاء کیفیت خدمات و تضمین انطباق شرعی منجر شود. این پژوهش به ارائه مدل عملکرد بانک‌های اسلامی می‌پردازد. روش پژوهش برحسب نوع داده، کیفی از نوع ماهیت اکتشافی است. همچنین، در این پژوهش جهت گردآوری داده‌ها از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته که به‌صورت عمیق انجام شد. جامعه آماری پژوهش را ۱۲ نفر از مدیران و معاونین بانک ملی در شهر تهران با روش نمونه‌گیری در دسترس تشکیل دادند. از روش تحلیل تم برای تحلیل داده‌ها استفاده شده است. یافته‌ها، منجر به شناسایی پنج تم مدیریت ریسک (ریسک اعتباری، ریسک عملیاتی، ریسک شرعی)، حکمرانی اسلامی (حکمرانی ملی، حکمرانی خصوصی)، پایداری اسلامی (اقتصادی اسلامی، اجتماعی اسلامی، زیست‌محیطی اسلامی)، فرهنگ و آموزش (آگاهی عمومی، فرهنگ محلی، آموزش کارکنان) و فناوری (بانکداری دیجیتال، بازیابی دیجیتال، امنیت سایبری) گردید. نتایج حاکی از آن است که حکمرانی اسلامی و مدیریت ریسک به‌عنوان دو رکن اساسی، توانایی بانک‌های اسلامی را در ارتقاء پایداری و پاسخگویی به چالش‌های مدرن تقویت می‌کند. همچنین، استفاده از فناوری‌های نوین در این زمینه می‌تواند به بهبود کارایی و شفافیت خدمات بانکی کمک نماید. در نهایت، یکپارچگی این ارکان می‌تواند آینده‌ای پایدارتر برای بانکداری اسلامی در عصر دیجیتال رقم بزند و مدل ارائه شده می‌تواند به‌عنوان چارچوبی راهنما برای سیاست‌گذاران، مدیران بانکی و نهادهای نظارتی مورد استفاده قرار گیرد.

کلمات کلیدی

عملکرد بانک‌های اسلامی، مدیریت ریسک، حکمرانی اسلامی، پایداری اسلامی، فرهنگ و آموزش، فناوری

۱- گروه مدیریت بازرگانی، واحد شهر قدس، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. elnazjafari1984@gmail.com

۲- گروه مدیریت بازرگانی، واحد شهر قدس، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)، Farzad.asayesh@gmail.com

ارائه مدل عملکرد بانک‌های اسلامی با تمرکز بر حکمرانی اسلامی.../علاف جعفری و آسایش

مقدمه

بر اساس اصول مالی اسلامی، بخش بانکداری اسلامی در دهه‌های اخیر رشد سریعی را تجربه کرده است (پراواتی^۱ و همکاران، ۲۰۲۵). بانک‌های اسلامی به‌تنهایی ۸۰ درصد از دارایی‌های مالی اسلامی جهان را ثبت کرده‌اند که در پایان سال ۲۰۱۴ بالغ بر ۲ تریلیون دلار بوده است. با این حال، پایداری و بقای این بانک‌ها به نقدینگی مؤسسات تضمین نمی‌شود و شواهدی از شکست برخی از آن‌ها وجود دارد. به‌عنوان مثال، بانک‌هایی مانند بانک اسلامی فیصل انگلستان و بانک بین‌المللی اسلامی دانمارک در دهه‌های اخیر با شکست مواجه شده‌اند. این موضوع در مطالعات مختلفی بررسی شده است که نتایج متضادی درباره توان پرداخت بدهی بانک‌های اسلامی ارائه داده‌اند. برخی مطالعات نشان می‌دهند که بانک‌های اسلامی در مقایسه با بانک‌های معمولی عملکرد ضعیف‌تری دارند، در حالی که دیگران به نتایج متفاوتی رسیده‌اند. این تناقضات باعث سردرگمی در میان سیاست‌گذاران و افراد غیرحرفه‌ای شده است (علیو^۲ و همکاران، ۲۰۱۷).

بانک‌های اسلامی در ایران نه تنها در برآوردن نیازهای مالی مسلمانان نقش دارند، بلکه با رشد سیاست‌های حمایتی دولت و آگاهی عمومی از اهمیت یک سیستم مالی همسو با اصول شریعت هدایت می‌شود. بانک‌های اسلامی که بر اساس اصول شریعت فعالیت می‌کنند، هدفشان ارائه خدمات مالی منطبق با ارزش‌های اسلامی است. برخلاف بانک‌های مرسوم، آنها معاملات مبتنی بر بهره را ممنوع می‌کنند و بر ترتیبات تقسیم سود، سرمایه‌گذاری‌های اخلاقی و مسئولیت اجتماعی تأکید دارند (پراواتی و همکاران، ۲۰۲۵). ساختارهای حاکمیتی این بانک‌ها برای اطمینان از انطباق با قوانین شریعت از طریق هیئت نظارت شرعی طراحی شده است که بر عملیات نظارت می‌کند و پایبندی به اصول اسلامی را تضمین می‌کند. این چارچوب به دنبال متعادل کردن عملکرد مالی با ملاحظات اخلاقی است و سیستمی را ارتقا می‌دهد که هم از نظر اقتصادی مقرون‌به‌صرفه و هم از نظر اخلاقی سالم باشد (مسروکی^۳ و همکاران، ۲۰۱۸).

بانک‌های اسلامی به دلیل پایبندی به اصول شرعی، با چالش‌ها و ریسک‌های منحصر به فردی مانند ریسک انطباق، تقسیم سود و تأمین مالی مبتنی بر دارایی مواجه هستند. مدیریت مؤثر این ریسک‌ها نه تنها ثبات مالی را تضمین می‌کند، بلکه اعتماد ذی‌نفعان را نیز افزایش می‌دهد (رایمی^۴ و همکاران، ۲۰۲۴). در عین حال، جنبه‌های فرهنگی و آموزشی نیز نقش مهمی در بانکداری اسلامی ایفا می‌کنند. ارائه محصولات مالی متناسب با ارزش‌های اسلامی و آموزش اصول مالی اسلامی به مشتریان و کارکنان، سواد مالی را در جوامع مسلمان تقویت می‌کند (خان^۵ و همکاران، ۲۰۲۴).

ارزیابی عملکرد بانک‌های اسلامی باید فراتر از شاخص‌های مالی متعارف باشد و ارزش‌های اسلامی مانند حلال، طهارت و عدالت را نیز منعکس کند؛ اما مطالعات بین سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۳ نشان می‌دهد که شاخص عملکرد اسلامی در این بانک‌ها رضایت‌بخش نبوده و تعادل مناسبی بین اهداف تجاری و الزامات شرعی برقرار نشده است. گزارش‌های سالانه عمدتاً بر معیارهای مرسوم مالی تمرکز دارند و شاخص‌های اختصاصی اسلامی که می‌تواند تمایز این بانک‌ها را نشان دهد، به‌طور کامل پیاده‌سازی نشده است. این ضعف منجر به ارزیابی ناقص عملکرد از منظر اسلامی شده و لزوم تحقیقات بیشتر برای شناسایی عوامل بهبوددهنده‌ای که هم‌بهره‌وری مالی و هم‌تعهدات شرعی را پوشش دهند، آشکار می‌سازد تا از غلبه یک‌بعدی جنبه‌های مالی بر ارزش‌های اسلامی جلوگیری شود (چائرونیساک^۶ و همکاران، ۲۰۲۵).

از طرفی، هیئت‌های به‌عنوان ستون اصلی حکمرانی، عملیات بانک‌ها را نظارت کرده و از رعایت اصول اسلامی اطمینان حاصل می‌کنند. این ساختارهای حاکمیتی، اخلاق و رفتار مسئولانه را در بانک‌ها تقویت می‌کنند. از طرفی، پایداری اسلامی با تأکید بر توسعه جامعه، سرمایه‌گذاری‌های اخلاقی و حفاظت از محیط‌زیست، اهداف بلندمدت را دنبال می‌کند (عبدالله^۷ و همکاران، ۲۰۲۴). فناوری نیز در این میان نقش حیاتی دارد و با ارائه راه‌حل‌های نوآورانه، دسترسی به خدمات بانکی را گسترش می‌دهد و به ارتقاء شمول مالی و رشد پایدار کمک می‌کند. این عوامل به‌صورت یکپارچه، عملکرد بانک‌های اسلامی را در جهت تحقق اهداف اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی تقویت می‌کنند (نوفیانتی^۸، ۲۰۱۹).

بانک‌های ایرانی نه‌تنها موظف به رعایت موازین شرعی و قانون عملیات بانکی بدون ربا هستند، بلکه با چالش‌هایی مانند تحریم‌ها، نوسانات اقتصادی و نیاز به افزایش بهره‌وری روبه‌رو می‌باشند (دیزجی^۹، ۱۴۰۰). استفاده از فناوری‌های مالی مانند بانکداری دیجیتال، بلاکچین و هوش مصنوعی می‌تواند به بهبود کارایی و کاهش هزینه‌ها کمک کند، اما این فناوری‌ها باید با اصول اسلامی و قوانین داخلی سازگار باشند (پروین^{۱۰} و همکاران، ۲۰۲۴). همچنین، عدم وجود یک چارچوب جامع برای تلفیق حاکمیت اسلامی با فناوری‌های نوین و مدیریت ریسک در ایران، باعث شده است که بسیاری از بانک‌ها نتوانند به‌طور کامل از ظرفیت‌های این حوزه‌ها استفاده کنند. برای مثال، پیاده‌سازی بانکداری دیجیتال در ایران با چالش‌هایی مانند محدودیت‌های فناورانه، مسائل شرعی و امنیتی روبه‌رو است. همچنین، مدیریت ریسک در بانک‌های ایرانی باید بتواند ریسک‌های ناشی از تحریم‌ها، نوسانات نرخ ارز و تورم را در کنار ریسک‌های شرعی پوشش دهد. پایداری اسلامی نیز در ایران باید با تأکید بر حمایت از کسب‌وکارهای کوچک و متوسط، توسعه مناطق محروم و حفظ محیط‌زیست تعریف شود. بنابراین، ارائه

ارائه مدل عملکرد بانک‌های اسلامی با تمرکز بر حکمرانی اسلامی.../علاف جعفری و آسایش

مدلی بومی که بتواند این مؤلفه‌ها را در کنار هم قرار دهد، نه تنها به افزایش کارایی و ثبات بانک‌های ایرانی کمک می‌کند، بلکه می‌تواند الگویی برای سایر کشورهای اسلامی نیز باشد. این مدل می‌تواند نقش مهمی در دستیابی به اهداف اقتصاد مقاومتی و توسعه پایدار در ایران ایفا کند. از طرفی، حجم وسیع منابع موجود در ادبیات پژوهش، به تشریح یکی از ابعاد مدیریت ریسک (العبدالله^{۱۱} و همکاران، ۲۰۲۲)، پایداری اسلامی (جان^{۱۲} و همکاران، ۲۰۲۳)، حکمرانی اسلامی (مسکوویچ^{۱۳} و همکاران، ۲۰۲۴)، فرهنگ (سوفیا^{۱۴} و همکاران، ۲۰۲۱)، فناوری (الدولیمی و عبدالدائم^{۱۵}، ۲۰۲۲) پرداخته‌اند و این حکایت از نبود دیدگاهی کلی در این حوزه مطالعاتی است. لذا، تحقیق فعلی به ارائه یک مدل کاربردی برای عملکرد بانک‌های اسلامی در ایران برای مدیریت و بهبود عملکرد آن‌ها در راستای همسویی با مبانی اسلامی و اهداف توسعه پایدار پرداخته است.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

عملکرد بانک‌های اسلامی

عملکرد بانک‌های اسلامی را می‌توان به عنوان مجموعه‌ای از نتایج کمی و کیفی تعریف کرد که از طریق فعالیت‌های کارکنان مطابق با مسئولیت‌های محوله و در چارچوب اصول شرعی اسلامی محقق می‌شود. این عملکرد نه تنها باید انتظارات سازمانی بانک را برآورده کند، بلکه می‌بایست معیارها و استانداردهای تعیین شده از سوی نهادهای نظارتی شرعی و مالی را نیز پوشش دهد (رزمانیدار^{۱۶} و همکاران، ۲۰۲۲). یکی از اهداف اصلی بانک‌های اسلامی، دستیابی به عملکرد مطلوب از طریق مشارکت فعال کارکنان و پایبندی به اخلاق اسلامی در تمامی سطوح سازمانی است، به طوری که برخلاف بانک‌های متعارف که صرفاً بر سودآوری مالی تمرکز دارند، این نهادها موظف‌اند اهداف چندبعدی شامل سودآوری مشروع (درآمدزایی مبتنی بر معاملات اسلامی و پرهیز از ربا و فعالیت‌های پرریسک نامشروع)، مسئولیت اجتماعی (توجه به عدالت اقتصادی، کاهش نابرابری‌ها و حمایت از توسعه پایدار مطابق با موازین اسلامی) (جاییثو^{۱۷} و همکاران، ۲۰۱۸)، انطباق شرعی (اطمینان از همسویی عملیات بانکی با احکام شریعت از طریق نظارت مستمر هیئت شرعی) و رضایت ذی‌نفعان (تأمین رضایت مشتریان، سهام‌داران و جامعه با ارائه خدمات مالی عادلانه و شفاف) را به صورت هم‌زمان محقق سازند (پراواتی و همکاران، ۲۰۲۵).

مدیریت ریسک در عملکرد بانک‌های اسلامی

ریسک‌های بانک‌های اسلامی به معنای احتمال وقوع زیان‌های ناشی از حوادث و رویدادهای داخلی

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، دوره ۵، شماره ۱۷، بهار ۱۴۰۴

یا خارجی است که می‌تواند تأثیر منفی بر درآمدها، سرمایه و توانایی بانک در دستیابی به اهداف شرعی و مالی خود داشته باشد. این ریسک‌ها شامل ریسک اعتباری، ریسک بازار، ریسک نقدینگی، ریسک عملیاتی، ریسک قانونی، ریسک شهرت، ریسک استراتژیک، ریسک انطباق، ریسک نرخ بازده و ریسک سرمایه‌گذاری می‌شود که مدیریت جامع این ریسک‌ها برای حفظ سلامت مالی و شرعی بانک‌های اسلامی ضروری است (حسن^{۱۸} و همکاران، ۲۰۲۴).

بانک‌های اسلامی با طیف گسترده‌ای از ریسک‌های منحصربه‌فرد و پیچیده مواجه هستند که ناشی از ماهیت خاص فعالیت‌های مالی اسلامی مانند مشارکت‌های سود و زیان و معاملات مبتنی بر دارایی می‌باشد. این نهادها علاوه بر ریسک‌های متعارف مانند اعتباری، بازار و نقدینگی، با چالش‌های خاصی مانند ریسک انطباق شرعی، ریسک بازده و ریسک‌های قراردادهای اسلامی نیز روبرو هستند (آیسان^{۱۹} و همکاران، ۲۰۲۴). مدیریت مؤثر این ریسک‌ها مستلزم فرایند مستمر شناسایی، ارزیابی، پایش و کنترل ریسک است که باید با تحولات محیط داخلی و خارجی بانک تطبیق یابد. توانایی بانک‌های اسلامی در اجرای راهبردهای هوشمندانه مدیریت ریسک نه تنها بر ثبات مالی آنها تأثیر مستقیم دارد، بلکه نقش کلیدی در حفظ اعتبار شرعی و موفقیت بلندمدت این مؤسسات در سیستم مالی جهانی ایفا می‌کند. تجربه بحران‌های مالی گذشته نشان داده که ضعف در مدیریت ریسک می‌تواند تهدیدی جدی برای بقای مؤسسات مالی باشد، لذا بانک‌های اسلامی باید با توسعه چارچوب‌های جامع مدیریت ریسک، از همسویی فعالیت‌های خود با اصول شریعت و الزامات نظارتی اطمینان حاصل کنند (نوری^{۲۰} و همکاران، ۲۰۲۱).

چارچوب‌های قوی مدیریت ریسک در بانک‌های اسلامی نقش حیاتی در تضمین ثبات مالی و عملیاتی این مؤسسات ایفا می‌کنند. مدیریت ریسک بانک‌های اسلامی را قادر می‌سازد تا ثبات، بهبود عملکرد و رعایت استانداردهای اخلاقی، تقویت اعتماد و کمک به توسعه اقتصادی پایدار را داشته باشند (رایمی و همکاران، ۲۰۲۴).

پایداری اسلامی در عملکرد بانک‌های اسلامی

پایداری اسلامی به معنای توجه به ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی در فعالیت‌ها است. این مفهوم بر اساس اصول اسلامی و اهداف شریعت شکل گرفته است و به دنبال ایجاد تعادل بین رشد اقتصادی، عدالت اجتماعی و حفاظت از محیط‌زیست می‌باشد. در بانکداری اسلامی، پایداری تنها به سودآوری مالی محدود نمی‌شود، بلکه شامل تأثیرات بلندمدت فعالیت‌های بانکی بر جامعه و طبیعت نیز می‌شود. این رویکرد با تأکید بر اخلاق و مسئولیت‌پذیری، به بانک‌های اسلامی کمک می‌کند تا نقش

ارائه مدل عملکرد بانک‌های اسلامی با تمرکز بر حکمرانی اسلامی.../علاف جعفری و آسایش

مؤثری در توسعه پایدار ایفا کنند (عبدالله و همکاران، ۲۰۲۴).

یکی از مهم‌ترین جنبه‌های پایداری اسلامی، سرمایه‌گذاری در پروژه‌های اخلاقی و پایدار است. بانک‌های اسلامی با انتخاب پروژه‌هایی که به بهبود کیفیت زندگی جامعه کمک می‌کنند، مانند توسعه مسکن اجتماعی، آموزش و بهداشت، نقش خود را در کاهش فقر و نابرابری ایفا می‌کنند. علاوه بر این، حمایت از محیط‌زیست و منابع طبیعی نیز از دیگر ابعاد پایداری است. بانک‌های اسلامی با سرمایه‌گذاری در انرژی‌های تجدیدپذیر و پروژه‌های دوستانه محیط‌زیست، به حفظ منابع طبیعی و کاهش آلودگی کمک می‌کنند. این رویکرد نه تنها به بهبود شرایط زندگی کمک می‌کند، بلکه به تقویت اعتبار و اعتماد عمومی نیز منجر می‌شود (النسر^{۲۱}، ۲۰۲۴).

در دنیای امروز که جوامع به دنبال راهکارهای پایدار برای حل مشکلات اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی هستند، بانک‌های اسلامی می‌توانند با تمرکز بر پایداری اسلامی، مزیت رقابتی خود را افزایش دهند. این بانک‌ها با ارائه خدماتی که هم به اصول شرعی و هم به اهداف پایداری توجه دارند، می‌توانند جذابیت خود را برای مشتریان افزایش دهند. علاوه بر این، پایداری اسلامی به تقویت هویت دینی و فرهنگی بانک‌ها کمک می‌کند و آنها را به عنوان نهادهایی معرفی می‌کند که به ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی پایبند هستند. این رویکرد نه تنها به بهبود عملکرد بانک‌ها کمک می‌کند، بلکه به تحقق اهداف بلندمدت اقتصاد اسلامی نیز کمک می‌کند (اندسبا^{۲۲} و همکاران، ۲۰۲۴).

حکمرانی اسلامی در عملکرد بانک‌های اسلامی

حکمرانی اسلامی در عملکرد بانک‌های اسلامی به معنای اعمال اصول و ضوابط شرعی در تمام جنبه‌های فعالیت‌های بانکی است که با تأکید بر رفتار اخلاقی و پاسخگویی، پایبندی به اصول شریعت را تضمین می‌کند. این شامل ساختارها و فرایندهایی است که بانک‌های اسلامی را در همسویی عملیات خود با قوانین اسلامی، تقویت اعتماد و مشروعیت عمومی راهنمایی می‌کند. مرکز این حکومت، هیئت نظارت شرعی است که بر تمامی فعالیت‌های بانکی نظارت می‌کند (مسکوویچ و همکاران، ۲۰۲۴).

هیئت نظارت شرعی متشکل از علمای اسلامی واجد شرایط است که محصولات مالی را بررسی می‌کنند، قراردادهای ارزیابی می‌کنند و بر عملیات نظارت می‌کنند تا پایبندی خود به اصول اسلامی را تأیید کنند. هیئت نظارت شرعی به حفظ استانداردهای اخلاقی کمک می‌کند و از فعالیت‌هایی که شریعت را نقض می‌کنند، مانند معاملات مبتنی بر بهره‌جویی می‌کند (مسروکی و همکاران، ۲۰۱۸). حکمرانی مؤثر اسلامی موجب ارتقای شفافیت و پاسخگویی در بانک می‌شود. ممیزی‌های منظم و

بررسی‌های انطباق تضمین می‌کند که عملیات با احکام شرعی و دستورالعمل‌های اخلاقی مطابقت دارد. این چارچوب حاکمیتی همچنین شیوه‌های مدیریت ریسک را در بر می‌گیرد که به چالش‌های خاصی که بانک‌های اسلامی با آن‌ها مواجه هستند، مانند ریسک انطباق و ریسک مشارکت در سود، می‌پردازد. علاوه بر این، حاکمیت اسلامی از مسئولیت اجتماعی با تشویق سرمایه‌گذاری در توسعه جامعه و پروژه‌های پایدار حمایت می‌کند. بانک‌های اسلامی با ادغام ملاحظات اخلاقی در فرایندهای تصمیم‌گیری، ضمن حفظ ثبات مالی و رعایت مقررات، به رفاه جامعه کمک می‌کنند. (موسی^{۲۳} و همکاران، ۲۰۲۲)

فرهنگ و آموزش در عملکرد بانک‌های اسلامی

فرهنگ‌سازمانی در بانک‌های اسلامی بر پایه ارزش‌های اخلاقی و دینی شکل گرفته است. این فرهنگ، کارکنان و مدیران را به صداقت، تعهد، تلاش برای کمال و همکاری متقابل تشویق می‌کند. چنین رویکردی نه تنها رضایت شغلی و تعهد کارکنان را افزایش می‌دهد، بلکه از فساد مالی جلوگیری کرده و محیطی پایدار و قابل اعتماد ایجاد می‌کند. اسلام کار را نه تنها به عنوان یک وظیفه، بلکه به عنوان فرصتی برای رشد فردی و اجتماعی می‌داند که این نگرش در عملکرد بانک‌های اسلامی تأثیر مثبتی دارد (سوفیا و همکاران، ۲۰۲۱).

آموزش و تخصص اعضای هیئت نظارت شرعی نیز نقش کلیدی در موفقیت بانک‌های اسلامی ایفا می‌کند. تنوع در سوابق تحصیلی و تخصصی اعضای این هیئت‌ها — مانند امور مالی اسلامی، حقوق، مدیریت و حسابداری — به تصمیم‌گیری‌های هوشمندانه و انطباق بهتر با اصول شریعت کمک می‌کند. مطالعات نشان می‌دهند که هیئت‌های دارای اعضای با دانش مالی و فقهی قوی‌تر، عملکرد بهتری در مدیریت ریسک و سودآوری بانک‌ها دارند (خان و همکاران، ۲۰۲۴).

ترکیب فرهنگ اسلامی قوی و آموزش تخصصی، بانک‌های اسلامی را به مؤسسه‌ای کارآمد و رقابت‌پذیر تبدیل می‌کند. این بانک‌ها باتکیه بر اخلاق‌مداری و دانش تخصصی، نه تنها به نیازهای مشتریان پاسخ می‌دهند، بلکه به عنوان الگویی برای نظام مالی اسلامی عمل می‌کنند. در نتیجه، تقویت فرهنگ و ارتقای سطح آموزش شرعی و مالی، دو عامل کلیدی در بهبود عملکرد و پایداری بانک‌های اسلامی محسوب می‌شوند (نوردین^{۲۴}، ۲۰۱۹).

فناوری در عملکرد بانک‌های اسلامی

تقاضای مشتریان برای خدمات بانک‌ها عمدتاً به شهرت و کیفیت خدمات آن‌ها بستگی دارد. با

ارائه مدل عملکرد بانک‌های اسلامی با تمرکز بر حکمرانی اسلامی.../علاف جعفری و آسایش

گسترش استفاده از اینترنت برای مقاصد تجاری، توجه به کیفیت خدمات الکترونیکی در ابعاد مختلف افزایش یافته است. این موضوع به‌ویژه پس از تبدیل شدن خدمات الکترونیکی بانک‌ها به یک‌روند استاندارد و خودکار، اهمیت بیشتری پیدا کرده است. امروزه بانک‌ها برای پاسخگویی به نیازهای متنوع و در حال تغییر مشتریان، باید آخرین تحولات فناوری بانکداری را دنبال کنند و از کیفیت خدمات با دقت و سرعت بالا استفاده نمایند (العلی^{۲۵} و همکاران، ۲۰۲۴).

فناوری نقش اساسی در افزایش کارایی عملیاتی، دسترسی و نوآوری در بانک‌های اسلامی ایفا می‌کند. راه‌حل‌های بازاریابی دیجیتال برای توسعه محصولات و خدمات منطبق با شریعت و در نتیجه گسترش پایگاه مشتریان بسیار مهم هستند. فناوری باعث پیشرفت‌هایی می‌شود که با اصول اصلی مالی اسلامی همسو می‌شوند و هم شامل شمول مالی و هم رشد پایدار را ارتقا می‌دهند (الدولیمی و عبدالدائم، ۲۰۲۲).

فناوری توسعه ابزارهای مالی نوآورانه را که با اصول اسلامی منطبق است، تسهیل می‌کند و جایگزین‌هایی برای محصولات مبتنی بر سود متعارف ارائه می‌کند. پلتفرم‌های بانکداری آنلاین و برنامه‌های تلفن همراه، راحتی مشتری را افزایش می‌دهند و دسترسی به خدمات مالی را در هر زمان و هر مکان فراهم می‌کنند. این پیشرفت‌های فناوری باعث بهبود کارایی عملیاتی، کاهش هزینه‌ها و افزایش تجربه کلی مشتری می‌شود. تجزیه و تحلیل داده‌ها و هوش مصنوعی از ارزیابی ریسک و کشف تقلب پشتیبانی می‌کند و در نتیجه امنیت و ثبات عملیات بانکی را بهبود می‌بخشد (سریا^{۲۶} و همکاران، ۲۰۲۱).

روش

این پژوهش از لحاظ هدف جز پژوهش‌های کاربردی است، از نظر نحوه به‌دست آوردن داده‌ها از نوع کیفی می‌باشد و به دنبال پاسخگویی به این سؤال هستیم که عوامل مؤثر بر عملکرد بانک‌های اسلامی چیست؟

این روش به دنبال توسعه الگو و روشی داده‌محور است که از طریق داده‌ها به مفاهیم و مقوله‌ها رسیده و با شیوه استقرایی به دنبال ارائه یک مدل می‌باشد و در آن متغیری وجود ندارد. ابزار گردآوری اطلاعات در بخش مطالعه ادبیات و پیشینه تحقیق، بانک‌های اطلاعاتی و فیش‌برداری و در بخش رویکرد کیفی، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته است که به دنبال پاسخگویی به سؤالاتی چون: چطور، چرا، چه چیزی، چه جایی، چه کسی و چه وقتی انجام گردیده است. کدهای استخراج شده از مصاحبه ۱۲ به بعد به حالت اشباع رسیده‌اند و انجام مصاحبه‌های بیشتر کد جدیدی به کدهای قبلی اضافه نکردید.

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، دوره ۵، شماره ۱۷، بهار ۱۴۰۴

جامعه آماری پژوهش مدیران و معاونان بانک ملی در تهران هستند. معیار انتخاب خبرگان کسانی بودند که در این زمینه به مدت حداقل ۱۰ سال سابقه اجرایی و مدیریتی داشته‌اند. برای انتخاب افراد خبره جهت برگزاری مصاحبه‌ها، از نمونه‌گیری در دسترس استفاده گردید. در این پژوهش، برای تجزیه و تحلیل داده‌های به دست آمده از مصاحبه‌ها، از تکنیک تحلیل تم استفاده شده است. تحلیل تم روشی برای تعیین، تحلیل و بیان الگوها موجود درون داده‌هاست. این روش در حداقل خود داده‌ها را سازماندهی و در قالب جزئیات توصیف می‌کند. تحلیل تم فراگردی بازگشتی که در آن حرکت به عقب و جلو در بین مراحل ذکر شده وجود دارد. به منظور بررسی روایی، کدهای تولید شده در فرمی در اختیار چهار نفر از مصاحبه‌شوندگان قرار گرفت که اعتبار نتایج مورد تأیید قرار گرفت. علاوه بر این، دو تن از متخصصان آشنا با تحلیل تم بر مراحل مختلف کدگذاری، مفهوم‌سازی، استخراج مقولات و تدوین مدل نظارت داشتند. برای محاسبه پایایی بازآزمایی، از بین مصاحبه‌های انجام شده، چند نمونه مصاحبه انتخاب و کدهای مشخص شده در بازه‌های زمانی دو بار برای هر یک از مصاحبه‌ها با هم مقایسه شدند. در این پژوهش دو مصاحبه به عنوان نمونه انتخاب و با فاصله زمانی یک‌ماهه کدگذاری مجدد شد. باتوجه به اینکه میزان پایایی باز آزمون ۸۰ درصد است (جدول ۱) و این مقدار بیش از ۶۰ درصد است، پایایی کدگذاری قابل قبول است. داده‌های کیفی حاصل از مصاحبه‌ها نیز با روش کدگذاری باز و محوری تجزیه و تحلیل شد. در این مرحله از طریق تجمیع کدهای باز با یادداشت‌های پژوهشگر کدها تکمیل شده و برای ارائه به دیگران فرموله می‌شود. در مرحله بعد که کدگذاری محوری است، یکپارچه‌سازی کدها از طریق دسته‌بندی آن‌ها انجام شده و سپس به وسیله کدگذاری انتخابی روابط بین کدها تشریح می‌گردد.

جدول ۱- درصد پایایی به روش باز آزمون (منبع: یافته‌های پژوهشگر)

مصاحبه	تعداد کل کدها	تعداد توافقی‌ها	تعداد عدم توافقی‌ها	پایایی بین کدگذاران
۱	۱۴	۵	۳	٪۷۱
۲	۱۶	۷	۲	٪۸۷
	۳۰	۱۲	۵	٪۸۰

یافته‌ها

در پژوهش حاضر، محقق قبل از اینکه کدگذاری داده‌ها را شروع کند یک‌بار کل داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها را خوانده است. پس از آشنایی با داده‌ها مرحله کدگذاری آغاز می‌شود که ایجاد کدها بیشتر به نگاه محقق به داده‌ها بستگی دارد. هرچند مرور و دسته‌بندی کلیه کدها از نکات کلیدی در این

ارائه مدل عملکرد بانک‌های اسلامی با تمرکز بر حکمرانی اسلامی.../علاف جعفری و آسایش

مرحله است. به طور خلاصه مصاحبه‌ها با طرح ۱۰ سؤال در مورد عملکرد بانک‌های اسلامی صورت پذیرفت (مصاحبه باز) و همچنین، دو مرحله کدگذاری محوری و انتخابی به کار گرفته شد. در این بخش با استفاده از مصاحبه نیمه ساختاریافته به صورت عمیق با ۱۲ نفر از مدیران و معاونین بانک ملی تهران مصاحبه شد. پیش از آغاز تحلیل کیفی لازم است تا این داده‌ها به صورتی باشند که کار تحلیل به سادگی انجام پذیرد. بدین منظور در این پژوهش بررسی مصاحبه‌ها در قالب جدولی انجام شده است. پس از گوش دادن به متن مصاحبه و بررسی یادداشت‌ها مفهوم کلی مصاحبه‌ها به دست آمد. نمونه شواهد گفتاری که کدهای اولیه از آن استخراج گردیده در جدول ۲ ذکر شده است.

جدول ۲- شواهد گفتاری حاصل از مصاحبه ها جهت کدگذاری اولیه (منبع: یافته های پژوهشگر)

شواهد گفتاری	کد اولیه
وقتی بانک مرکزی دستورالعمل جدید نظارت بر تسهیلات بدون ربا را ابلاغ کرد، شاهد کاهش تخلفات در گزارش‌های مالی بانک‌ها بودیم. این نشان می‌دهد مقررات وقتی شفاف و قابل اجرا باشند، اثر مستقیم دارند. مشتریان جدیدی می‌آیند و صراحتاً می‌گویند؛ چون مطمئن هستند پولشان حلال است، به شما اعتماد کردند.	- اثربخشی سیاست‌ها و مقررات دولتی در نظارت بر بانک‌ها و مؤسسات مالی - افزایش اعتماد عمومی
از زمان راه اندازی سامانه پرداخت همراه بانک، حجم مراجعات حضوری به شعب کاهش یافته است. مشتریان به ویژه نسل جوان ترجیح می‌دهند تمام تراکنش‌های خود را از طریق اپلیکیشن انجام دهند. امید داریم سیستم هوش مصنوعی بتواند توانسته تقلب در کارت‌های اعتباری را شناسایی کند.	- اجرای سیستم‌های پرداخت دیجیتال بدون نیاز به حضور فیزیکی مشتری - استفاده از هوش مصنوعی در صنعت بانکداری

پژوهشگران پس از اینکه کدگذاری را انجام دادند اقدام به دسته‌بندی کدهای مختلف در قالب تم‌های بالقوه و مرتب کردن همه خلاصه داده‌های کدگذاری شده در قالب تم‌های مشخص شده نمودند. در واقع پژوهشگران، تحلیل کدهای خود را شروع کرده و در نظر می‌گیرند که چگونه کدهای مختلف می‌توانند برای ایجاد یک تم کلی ترکیب شوند. در این مرحله برخی از کدهای اولیه تم‌های اصلی را تشکیل می‌دهند، درحالی‌که گروهی دیگر تم‌های فرعی را شکل داده و مابقی نیز حذف می‌شوند. پس از ایجاد تم‌های فرعی آنها مورد بازبینی و تصحیح قرار می‌گیرند. که در مرحله اول کدها مورد بازبینی قرار می‌گیرند و در مرحله دوم اعتبار آنها در نظر گرفته می‌شود. در این قسمت، تعدادی از کدها حذف یا جایگزین شده و تعدادی دست نخورده باقی ماندند. نتایج نهایی در جدول ۳ قابل مشاهده است.

جدول ۳- تم های عملکرد بانک‌های اسلامی (منبع: یافته های پژوهشگر)

ردیف	تم اصلی	تم فرعی	کدهای اولیه
۱	مدیریت ریسک	ریسک	- تقسیم ریسک اعتباری بین بانک و مشتری در قراردادهای مشارکت
		اعتباری	- استفاده از ضمانت‌های قانونی برای کاهش ریسک اعتباری
		ریسک	- اجرای سیستم‌های مدیریت ریسک عملیاتی در بانک

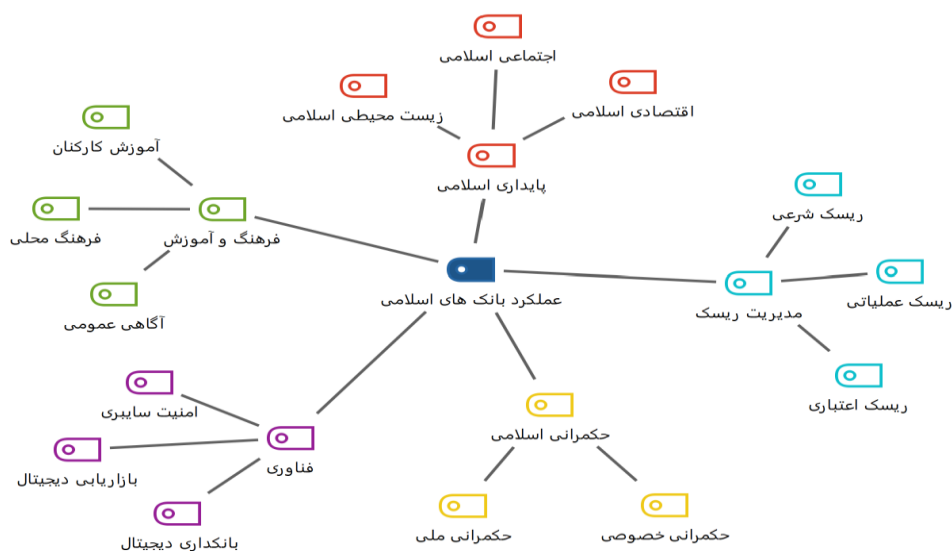
فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، دوره ۵، شماره ۱۷، بهار ۱۴۰۴

	عملیاتی	- آموزش کارکنان برای کاهش خطاهای انسانی	
		- نظارت شرعی در مدیریت ریسک	
۲	ریسک شرعی	- افشاء معاملات غیرمجاز و رسیدگی به سود حاصل از این معاملات - استفاده از سیستم‌های داخلی و فرایندهای بازنگری شرعی برای پیشگیری	
	آگاهی عمومی	- برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای آشنایی مردم با اصول بانکداری اسلامی - انتشار مقالات و کتاب‌های آموزشی درباره مزایای بانکداری اسلامی	
	فرهنگ محلی	- طراحی محصولات مالی متناسب با فرهنگ و ارزش‌های محلی - توجه به ارزش‌های دینی در طراحی خدمات بانکی	
	آموزش کارکنان	- ارسال پیامک‌های آموزشی درباره اصول بانکداری - برگزاری دوره‌های آموزشی برای کارکنان در زمینه اصول شرعی - ارتقای مهارت‌های حرفه‌ای کارکنان در زمینه فناوری و مدیریت ریسک	
۳	حکمرانی ملی	- تمرکز بر رعایت قوانین، مقررات و چارچوب‌های حقوقی در سطح ملی - تأثیر مستقیم بر شفافیت و پاسخگویی مؤسسات مالی - اثربخشی سیاست‌ها و مقررات دولتی در نظارت بر بانک‌ها و مؤسسات مالی - افزایش اعتماد عمومی - ثبات سیاسی بر عملکرد بانک‌ها و تمایل آن‌ها به افشای اطلاعات ریسک - ارتباط با جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی و رشد اقتصادی	
	حکمرانی خصوصی	- ضرورت تطابق عملیات بانکی با موازین اسلامی - ممنوعیت ربا - نظارت بر فعالیت‌های بانک‌های اسلامی - بهبود عملکرد و کاهش تضاد منافع	
	اقتصادی اسلامی	- رعایت اصول شرعی با حذف ربا و استفاده از ابزارهایی مانند مشارکت و مضاربه - توزیع عادلانه منافع بین سرمایه‌گذاران و مشتریان - ارائه تسهیلات بدون ربا و با نرخ‌های انعطاف‌پذیر - رشد اقتصادی و خلق اشتغال - کاهش نابرابری اقتصادی	
۴	پایداری اسلامی	- تعهد بانک‌ها به بهبود کیفیت زندگی جامعه - حمایت از نیازمندان و تقویت ارزش‌های اجتماعی - اختصاص زکات و صدقه برای کمک به نیازمندان و پروژه‌های خیریه - حمایت از آموزش و توسعه انسانی - تأکید بر اصول اخلاقی مانند امانت‌داری، صداقت و انصاف	
	زیست‌محیطی اسلامی	- سرمایه‌گذاری در پروژه‌های سبز و انرژی‌های تجدیدپذیر - کاهش تأثیرات منفی بر محیط‌زیست	

ارائه مدل عملکرد بانک‌های اسلامی با تمرکز بر حکمرانی اسلامی.../علاف جعفری و آسایش

			- حمایت از فعالیتهایی حفظ منابع طبیعی - پرهیز از سرمایه‌گذاری در صنایع مخرب محیط‌زیست
	بانکداری دیجیتال	فناوری	- استفاده از اپلیکیشن‌های موبایل برای ارائه خدمات بانکی اسلامی - اجرای سیستم‌های پرداخت دیجیتال بدون نیاز به حضور فیزیکی مشتری - استفاده از هوش مصنوعی در صنعت بانکداری
	بازاریابی دیجیتال		- استفاده از شبکه‌های اجتماعی برای ترویج خدمات بانکی اسلامی - اجرای کمپین‌های تبلیغاتی در پلتفرم‌هایی مانند اینستاگرام، تلگرام و توئیتر برای جذب مشتریان جوان - بهینه‌سازی موتورهای جستجو (SEO) برای افزایش دید بانک - ارسال نشریه‌های الکترونیکی و درباره اصول بانکداری اسلامی و مزایای آن
	امنیت سایبری		- استفاده از رمزنگاری پیشرفته برای محافظت از داده‌های حساس مشتریان - نصب و مدیریت سیستم‌های تشخیص نفوذ برای شناسایی تهدیدات بالقوه - طراحی و اجرای برنامه‌های مدیریت بحران برای مقابله با حملات سایبری

زمانی که یک نقشه رضایت‌بخش از تم‌ها ایجاد شد پژوهشگران تم‌هایی را که برای تحلیل ارائه کرده، تعریف کرده و مورد بازبینی مجدد قرار می‌دهند، سپس داده‌های داخل آنها را تحلیل می‌کند. نتایج حاصل از اجرای مصاحبه‌ها عملکرد بانک‌های اسلامی را در قالب پنج تم استراتژی مدیریت ریسک، فرهنگ و آموزش، پایداری اسلامی، فناوری و حکمرانی اسلامی تعریف می‌کند که نتایج در شکل ۱ قابل مشاهده است.

شکل ۱: مدل عملکرد بانک‌های اسلامی (منبع: یافته‌های پژوهشگر)

بحث و نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر با دیدگاهی جزئی‌نگر به شناسایی عوامل عملکرد بانک‌های اسلامی پرداخته شد که نتایج منجر به شناسایی پنج تم مدیریت ریسک (ریسک اعتباری، ریسک عملیاتی، ریسک شرعی)، حکمرانی اسلامی (حکمرانی ملی، حکمرانی خصوصی)، پایداری اسلامی (اقتصادی اسلامی، اجتماعی اسلامی، زیست‌محیطی اسلامی)، فرهنگ و آموزش (آگاهی عمومی، فرهنگ محلی، آموزش کارکنان) و فناوری (بانکداری دیجیتال، بازاریابی دیجیتال، امنیت سایبری) گردید.

بانک‌های اسلامی در مقایسه با بانک‌های متعارف با چالش‌های منحصربه‌فردی مواجه هستند که در درجه اول به دلیل ماهیت تقسیم سود و زیان و نیاز به پایبندی به اصول مالی اسلامی است. ریسک اعتباری در عملکرد بانکداری اسلامی به دلیل اتکای آنها به تأمین مالی با پشتوانه دارایی به‌جای وام‌های مبتنی بر بهره، در معرض ریسک اعتباری بالاتری قرار دارند (رایمی و همکاران، ۲۰۲۴). خطرات عملیاتی ناشی از قراردادهای پیچیده مطابق با شریعت، فرایندهای دستی در برخی مؤسسات و تهدیدات امنیت سایبری در بانکداری دیجیتال است که پذیرش راه‌حل‌های فین‌تک (به‌عنوان مثال، بلاک‌چین برای قراردادهای هوشمند، هوش مصنوعی برای کشف تقلب) به‌عنوان یک عامل کلیدی در کاهش ناکارآمدی‌های عملیاتی شناسایی شد (آیسان و همکاران، ۲۰۲۴).

حکمرانی مؤثر در بانکداری اسلامی در سطوح چندگانه عمل می‌کند، با تنظیم‌کننده‌های ملی که محیط قانونی و نظارتی را تنظیم می‌کنند، درحالی‌که بانک‌ها سیاست‌های منطبق با شریعت را از طریق ساختارهای داخلی مانند هیئت‌های نظارت شرعی اجرا می‌کنند. در این حوزه کشورهای دارای نظارت قوی بر امور مالی اسلامی تمایل به داشتن بانک‌های اسلامی باثبات‌تر و با عملکرد بالا دارند. (موسی و همکاران، ۲۰۲۲). با این حال، ناسازگاری در استانداردهای ملی حکمرانی شرعی در سراسر حوزه‌های قضایی چالش‌هایی را برای عملیات برون‌مرزی ایجاد می‌کند. از آن جمله، مداخله بیش از حد دولت گاهی اوقات می‌تواند نوآوری در محصولات بانکداری اسلامی را خفه کند. بانک‌هایی با فرایندهای حسابرسی شرعی شفاف و گزارش‌دهی منظم، عملکرد مالی قوی‌تر و اعتماد مشتری را نشان دادند. موفق‌ترین بانک‌های اسلامی آنهایی بودند که مقررات ملی را با حکمرانی شرعی داخلی هماهنگ کردند و چارچوبی منسجم برای تصمیم‌گیری ایجاد کردند (مسکوویچ و همکاران، ۲۰۲۴).

از طرفی، بانک‌های اسلامی با فرصت‌ها و چالش‌های منحصربه‌فردی در همسویی عملیات خود با اهداف عالی شریعت اسلامی که بر عدالت، رفاه، و نظارت بر محیط‌زیست تأکید دارند، مواجه هستند. بانک‌های اسلامی سودآوری را با اصول تسهیم ریسک متعادل کنند و از اعمال اهرم بیش از حد و

ارائه مدل عملکرد بانک‌های اسلامی با تمرکز بر حکمرانی اسلامی.../علاف جعفری و آسایش

اقدامات سفته‌بازی پرهیز کنند (النسر، ۲۰۲۴). بانک‌هایی که با برنامه‌های مسئولیت اجتماعی قوی با ارزش‌های اسلامی همسو هستند (مانند حمایت از آموزش، مراقبت‌های بهداشتی) از وفاداری مشتریان بالاتری برخوردار بودند. همچنین، تأمین مالی سازگار با محیط‌زیست به‌عنوان ابزارهای کلیدی بانک‌های اسلامی برای حمایت از پایداری محیط‌زیست در حال ظهور هستند؛ لذا، سرمایه‌گذاری سبز منطبق با شریعت در صورت ترویج مؤثر می‌تواند بانک‌های اسلامی را در بازار جهانی متمایز کند (عبدالله و همکاران، ۲۰۲۴).

همین‌طور، درک عمومی پایین از اصول مالی اسلامی مانع قابل‌توجهی برای پذیرش ایجاد می‌کند، به‌طوری‌که بسیاری از مشتریان محصولات منطبق با شرع را با پیشنهادهای بانکداری متعارف اشتباه می‌گیرند و بانک‌های موفق برنامه‌های آموزش جامعه را اجرا کرده‌اند که مفاهیم ممنوعیت ربا و مشارکت در سود را با عبارات قابل‌دسترس فرهنگی توضیح می‌دهد. از طرفی، تفسیرهای محلی از انطباق با شریعت به‌طور قابل‌توجهی متفاوت است، و بانک‌ها را ملزم می‌کند تا محصولات را با هنجارهای منطقه‌ای و درعین‌حال حفظ اصول اصلی تطبیق دهند؛ لذا بانک‌هایی که نمادهای فرهنگی و زبان‌های محلی را در برندسازی به کار می‌برند، به جذب مشتری بالاتری دست می‌یابند (نوردین، ۲۰۱۹).

پذیرش فناوری در بانکداری اسلامی به دلیل الزامات انطباق مذهبی و انتظارات مشتری از یک مسیر منحصر به فرد پیروی می‌کند. از طرفی، بانک‌های اسلامی نرخ پذیرش کمتر راه حل‌های دیجیتال را در مقایسه با بانک‌های معمولی نشان می‌دهند که در درجه اول به دلیل نیازهای تأیید مطابقت با شرع است (الدولیمی و عبدالدائم، ۲۰۲۲).

بانک‌های اسلامی با چالش‌های منحصربه‌فردی در پذیرش فناوری مواجه هستند، از جمله نیاز به تضمین انطباق شریعت در پلتفرم‌های دیجیتال و مقابله با تهدیدات سایبری که ممکن است اعتماد مشتریان را تضعیف کند. در حوزه بانکداری دیجیتال، توسعه راهکارهای ترکیبی (ترکیب هوش مصنوعی با نظارت شرعی انسانی) و ارائه ابزارهای شفاف محاسبه سود و زیان، به‌عنوان عوامل کلیدی بهبود تجربه مشتری شناسایی شدند. بانک‌های اسلامی با توجه به ماهیت فعالیتشان، هدف حملات سایبری بیشتری قرار می‌گیرند و نیازمند توسعه چارچوب‌های امنیتی مبتنی بر مقاصد شریعت هستند. مطالعه حاضر نشان می‌دهد که تحول دیجیتال و انطباق فناورانه با اصول شرعی، دو رکن اساسی برای ارتقای عملکرد بانک‌های اسلامی ایران محسوب می‌شوند. همچنین، مدیریت ریسک در بانکداری اسلامی به دلیل وابستگی به تأمین مالی با پشتوانه دارایی و قراردادهای پیچیده شرعی، نقشی حیاتی

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، دوره ۵، شماره ۱۷، بهار ۱۴۰۴

ایفا می‌کند. این موضوع نیازمند به‌کارگیری فناوری‌های نوین مانند بلاک‌چین و هوش مصنوعی است که می‌توانند به کاهش ناکارآمدی‌های عملیاتی و افزایش شفافیت کمک کنند. در حوزه حکمرانی اسلامی، بانک‌هایی که مقررات ملی را با حکمرانی شرعی داخلی هماهنگ می‌کنند، عملکرد مالی بهتری دارند؛ لذا، تقویت نظارت شرعی و ایجاد استانداردهای جهانی برای حاکمیت اسلامی می‌تواند به کاهش چالش‌های عملیات برون‌مرزی کمک کند. برای دستیابی به مزیت رقابتی در بازار مالی کشور، پیشنهاد می‌گردد بانک‌ها به توسعه پلتفرم‌های بانکداری دیجیتال بومی با قابلیت‌های ویژه مانند محاسبه خودکار سود مشارکتی، نظارت شرعی بلادرنگ و رابط کاربری چندزبانه اقدام نمایند. همچنین ضروری است مرکز ملی نوآوری مالی اسلامی با مشارکت بانک مرکزی، حوزه‌های علمیه و شرکت‌های فناوری مالی تأسیس شود تا استانداردهای بومی برای بانکداری دیجیتال اسلامی، بازاریابی دیجیتال حلال و امنیت سایبری منطبق با فقه امامیه تدوین گردد.

در بعد عملیاتی، بانک‌های ایرانی می‌توانند با اجرای سیستم‌های هوشمند نظارت شرعی، آموزش ترکیبی فناوری و فقه برای کارکنان و توسعه محصولات دیجیتال منطقه‌ای (مانند طرح‌های مالی متناسب با فرهنگ محلی) به بهبود عملکرد دست یابند. ایجاد اتحادیه امنیت سایبری بانک‌های اسلامی ایران برای مقابله با تهدیدات خاص این نیز از دیگر راهکارهای پیشنهادی است. این اقدامات نه تنها موجب افزایش سهم بازار بانک‌های اسلامی می‌شود، بلکه الگویی بومی برای ادغام فناوری و ارزش‌های اسلامی در صنعت بانکداری ارائه خواهد داد. همچنین، مطالعات آینده می‌توانند به بررسی تأثیر فناوری‌های نوظهور مانند هوش مصنوعی و بلاک‌چین بر شفافیت و انطباق شرعی در بانکداری اسلامی بپردازند.

منابع

- 1) Abdalla, R. A., Alaaraj, H. K., & Mulla, G. S. (2024). The Contribution of Islamic Banking and Finance to the Sustainable Development Goals of 2030. In Sustainable Innovations in Management in the Digital Transformation Era (pp. 249-261). Routledge .
- 2) Alabdullah, T. T. Y., Mamari, S. H. A., Ghassani, A. S. A., & Ahmed, E. R. (2022). Risk management practices and financial performance: The case of Sultanate of Oman. Journal of accounting Science/jas. umsida. ac. id/index. php/jas January, 6(1), 69 .
- 3) Alali ,S. M., Shawaqfeh, G. N., & Almomani, M. A.-A. (2024). Bank Profitability Indicators in the Context of Modern Technology: a Comparative Study (Commercial Banks, Islamic Banks). Revista De Gestão Social E Ambiental, 18(9), 1-17 .
- 4) Aldulaimi, S. H., & Abdeldayem, M. M. (2022). Transformational Technology and the Quality of Services in Islamic Banks. Strad Research, 9 .(۶)
- 5) Aliyu, S., Hassan, M. K., Mohd Yusof, R., & Naiimi, N. (2017). Islamic banking sustainability: A review of literature and directions for future research. Emerging Markets Finance and Trade, 53(2), 440-470 .
- 6) Alnsour, I. R. (2024). The role of Islamic banks in financing renewable energy projects. E3S Web of Conferences ,
- 7) Andespa, R., Yeni, Y. H., Fernando, Y., & Sari, D. K. (2024). Sustainable Development of Islamic Banks by Creating Islamic Branding: Challenges, Importance, and Strategies of Islamic Branding. International Journal of Sustainable Development & Planning, 19 .(۲)
- 8) Arif, I., Aslam, W., & Hwang, Y. (2020). Barriers in adoption of internet banking: A structural equation modeling-Neural network approach. Technology in Society, 61, 101231 .
- 9) Aysan, A. F., Ciftler, B. S., & Unal, I. M. (2024). Predictive power of random forests in analyzing risk management in Islamic banking. Journal of Risk and Financial Management, 17(3), 104 .
- 10) Campbell, C., Sands, S., Ferraro, C., Tsao, H.-Y. J., & Mavrommatis, A. (2020). From data to action: How marketers can leverage AI. Business horizons, 63(2), 227-243 .
- 11) Choirunnisak, A. F., Roziq, A., & Prasetyo ,W. Reducing Risk and Improving

the Performance of Islamic Banks in Indonesia .

12) Deng, T., Bi, S., Wang, J., Xiao, J., & Bao, W. (2024). Customer-centric AI in Banking: Using AIGC to Improve Personalized Services. *Journal of Artificial Intelligence Practice*, 7(2), 188-194 .

13) Dizaji, S. F. (2021). The impact of sanctions on the banking system: new evidence from Iran. In *Research Handbook on Economic Sanctions* (pp. 330-350). Edward Elgar Publishing .

14) Hassan, M. K., Sohel, M. N. I., Choudhury, T., & Rashid, M .(۲۰۲۴) .A systematic literature review of risks in Islamic banking system: research agenda and future research directions. *Risk Management*, 26(1), 3 .

15) Hicham, N., Nassera, H., & Karim, S. (2023). Strategic framework for leveraging artificial intelligence in future marketing decision-making. *Journal of Intelligent Management Decision*, 2(3), 139-150 .

16) Jaiyeoba, H. B., Adewale, A. A., & Quadry, M. O. (2018). Are Malaysian Islamic banks' corporate social responsibilities effective? A stakeholders' view. *International Journal of Bank Marketing*, 36(1), 111-125 .

17) Jan, A., Rahman, H. U., Zahid, M., Salameh, A. A., Khan, P. A., Al-Faryan, M. A. S., Aziz, R. B. C., & Ali, H. E. (2023). Islamic corporate sustainability practices index aligned with SDGs towards better financial performance: Evidence from the Malaysian and Indonesian Islamic banking industry. *Journal of Cleaner Production*, 405, 136860 .

18) Khan, I., Khan, I. U., Uddin, M. J., Khan, S. U., & Marwat, J. (2024). Diversity of Shari'ah supervisory board and the performance of Islamic banks: evidence from an emerging economy of Pakistan. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 15(1), 1-31 .

19) Lom, H. S., Thoo, A. C., Lim, W. M., & Koay, K. Y. (2024). Advertising value and privacy concerns in mobile advertising: The case of sms advertising in banking. *Journal of Financial Services Marketing*, 29(3), 1135-1153 .

20) Masruki, R., Hanefah, M. M., & Wahab, N. A. (2018). Shariah Supervisory Board (SSB) and performance of Islamic banks in Malaysia. *International Journal of Engineering & Technology*, 7(3.25), 710-714 .

21) Meskovic, A., Kozarevic, E., & Avdukic, A. (2024). The influence of national and individual Islamic governance on Islamic banks' social performance. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 15(6), 911-941 .

22) Musa, A., Mohammad, B., Mainasara, B., Shehu, B., Wakkala, N. L., Bello, L.,

ارائه مدل عملکرد بانک‌های اسلامی با تمرکز بر حکمرانی اسلامی.../علاف جعفری و آسایش

- Aliyu, L., Awal, R., Abdullahi, I., & Shehu, I. (2022). Correlation of Islamic governance and economic functions. *Journal of Global Interdependence and Economic Sustainability*| ISSN, 2955, 815 .
- 23) Nanayakkara, N. (2020). Application of artificial intelligence in marketing mix: A conceptual review. *Proceedings of the International Conference on Business & Information (ICBI)* ,
- 24) Nofianti, L. (2019). Measuring the Sustainability Performance of Islamic Banking In Indonesia. *Pertanika Journal of Social Sciences & Humanities*, 27 .(۲)
- 25) Noory, S. N., Shahimi, S., & Ismail, A. G. (2021). A Systematic Literature Review on the Effects of Risk Management Practices on the Performance of Islamic Banking Institutions. *Asian Journal of Accounting & Governance*, 16 .
- 26) Nurdin, N. (2019). Knowledge Integration Strategy in Islamic Banks. In *The Role of Knowledge Transfer in Open Innovation* (pp. 118-138). IGI Global .
- 27) Parvin, K., Rostami, V., Koohshahi, N. M., & Allahyarifard, A. (2024). Analyzing the Role of Blockchain in Realizing Islamic Banking with a Perspective on the Constitution of the Islamic Republic of Iran. *J. Islamic L. Resch.*, 25, 159 .
- 28) Prawati, F. N., Wulandari, S. C .,Wahyuningsih, N., Rosadi, S., Setiawan, A., & Mardiana, D. N. (2025). Innovation and the Characteristics of Board of Directors on the Performance of Islamic Banks in Indonesia. *Journal of Comprehensive Business Administration Research* .
- 29) Raimi, L., Abdur-Rauf, I. A., & Ashafa, S. A. (2024). Does Islamic sustainable finance support sustainable development goals to avert financial risk in the management of Islamic finance products? A critical literature review. *Journal of Risk and Financial Management*, 17(6 .۲۳۶ ,(
- 30) Rosmanidar, E., Ahsan, M., Al-Hadi, A. A., & Phuong, N. T. M. (2022). Is It Fair to Assess the Performance of Islamic Banks Based on the Conventional Bank Platform? *Ulul Albab*, 23(1), 1 .
- 31) Sarea, A., Rabbani, M. R., Alam, M. S., & Atif, M .(۲۰۲۱) .Artificial intelligence (AI) applications in Islamic finance and banking sector. In *Artificial Intelligence and Islamic Finance* (pp. 108-121). Routledge .
- 32) Shaikh, A. A., Kumar, A., Mishra, A., & Elahi, Y. A. (2024). A study of customer satisfaction in using banking services through Artificial Intelligence (AI) in India. *Public Administration and Policy*, 27(2), 167-181 .

- 33) SOPIAH, S., KAMALUDIN, M., SANGADJI, E. M., & NARMADITYA, B. S. (2021). Organizational culture and employee performance: An empirical study of Islamic banks in Indonesia. The Journal of Asian Finance, Economics and Business, 8(6), 395-406 .
- 34) Tajudeen Alaburo, A., & Rofiat Bolanle, T. (2024). Artificial Intelligence (Ai) In The Banking Industry: A Review Of Service Areas And Customer Service Journeys In Developing Economies. Business & Management Compass(3), 19-43 .
- 35) Zarkesh, B. (2023). Exploring the Impact of AI-Driven Pricing on Customer Loyalty and Churn Rates in the Banking Industry NTNU .

یادداشت‌ها:

-
- 1 Prawati
 - 2 Aliyu
 - 3 Masruki
 - 4 Raimi
 - 5 Khan
 - 6 Choirunnisak
 - 7 Abdalla
 - 8 Nofianti
 - 9 Dizaji
 - 10 Parvin
 - 11 Alabdullah
 - 12 Jan
 - 13 Meskovic
 - 14 SOPIAH
 - 15 Aldulaimi & Abdeldayem
 - 16 Rosmanidar
 - 17 Jaiyeoba
 - 18 Hassan
 - 19 Aysan
 - 20 Noory
 - 21 Alnsour
 - 22 Andespa
 - 23 Musa
 - 24 Nurdin
 - 25 Alali
 - 26 Sarea

Presentation of an Islamic Banking Performance Model with a Focus on Islamic Governance: Are Islamic Sustainability and Technology Important?

Elnaz Allaf jafari¹
Farzad Asayesh²

Receipt: 08/04/2025 Acceptance: 28/04/2025

Abstract

With the increasing expansion of Islamic banking globally, it is essential that appropriate governance and sustainability models be considered in order to improve the performance of these banks. In the meantime, technology is recognized as a facilitating and transformative tool in Islamic banking that can lead to improved processes, improved service quality, and ensured Sharia compliance. This study presents a model of Islamic bank performance. The research method is qualitative in terms of data type, exploratory in nature. Also, in this study, semi-structured interviews were conducted in-depth to collect data. The statistical population of the study consisted of 12 managers and deputies of Bank Melli in Tehran using convenience sampling. The theme analysis method was used to analyze the data. The findings led to the identification of five themes of risk management (credit risk, operational risk, Sharia risk), Islamic governance (national governance, private governance), Islamic sustainability (Islamic economic, Islamic social, Islamic environmental), culture and education (public awareness, local culture, employee training), and technology (digital banking, digital marketing, cybersecurity). The results indicate that Islamic governance and risk management, as two fundamental pillars, strengthen the ability of Islamic banks to promote sustainability and respond to modern challenges. Also, the use of new technologies in this field can help improve the efficiency and transparency of banking services. Ultimately, the integration of these pillars can create a more sustainable future for Islamic banking in the digital age, and the presented model can be used as a guiding framework for policymakers, bank managers, and regulatory bodies.

Keywords

Islamic bank performance, risk management, Islamic governance, Islamic sustainability, culture and education, technology

1-Department of Business Management, Shahr-e-Qods Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. elnazjafari1984@gmail.com

2-Department of Business Management, Shahr-e-Qods Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. (Corresponding Author) Farzad.asayesh@gmail.com